

AFYON'DA YUNAN İŞGALİ: GAZİLERİN DİLİNDEN KURTULUŞ SAVAŞI VE YUNAN MEZALİMİ

**Greek Occupation in Afyon: The War of Independence and Greek
Atrocities from the Veterans**

**L'occupation greque à Afyon: la guerre indépendance et la torture
greque selon les guerriers**

Dr. Ahmet OĞUZ

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya savaşında yenilgiye uğraması üzerine imzalanan Mondros ateşkes antlaşması gereğince işgal edilmeye başlamıştı. Bu çerçevede İzmir ve Ege Bölgesi'nin hemen hemen tamamı Yunanlılar tarafından ele geçirilmişti. Yunanlıların ilerleyişi Afyon'u da içine alıyordu. Bu işgal sırasında Yunan askerleri masum halka büyük işkenceler yapmışlar, bu işkenceler yaşayanların hafızalarından uzun süre çıkmamıştır. Şehirlerinin hatta evlerinin içine giren düşmanı kovmak için Afyonlular, ulusal kurtuluş savaşına bütün güçleriyle destek vermiş ve Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşmasında ellerinden geleni yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Türk, Yunan, İşkence, İşgal, Kurtuluş.

ABSTRACT

The Ottoman Empire that was Mondros Ateşkes Anlaşması signed because First World War was defeated as occupied to begining. Therefore İzmir and Ege region almost completely was taken by the Greek. Which goes forward to Afyon. This occupation does innocent people it doesn't wipe memory. Afyon peoples that was enemy to go into home and city. They were to support national war and it was succeeded completely.

Key Words

Turkish, The Greek, Torture, Occupation, Liberation.

GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlayan Türk kurtuluş savaşı başarıya ulaşana kadar, Batı'da Yunanlılar, Güney'de Fransızlar, Doğu'da Ermeniler silahsız masum Türk halkına akla hayale gelmedik zulümler yapmış, kadın-kız, çocuk, yaşlı demeden binlerce insanı katletmiştir. Özellikle Batı bölgelerini işgal eden Yunanlılar, İzmir'den başlayarak bütün Batı Anadolu'da gerçekleştirdiği insanlık dışı davranışlarıyla tarihe kara bir leke olarak geçmiştir. Aradan geçen uzun yıllar bu lekeyi silmemiş, özellikle bölge halkı ve savaşa bizzat katılan gazilerin anlattığı hatıralarla bu olaylar bu günlere kadar gelmiştir.

Birinci dünya savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun da dahil olduğu grubun yenilgisiyle sonuçlanınca 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve o güne kadar işgal edilemeyen Türk toprakları, adı geçen ateşkes antlaşmasının yedinci maddesi gereğince galip devletlerin işgaline açılmıştır. Halbuki Mondros Mütarekesinde Osmanlı İmparatorluğunun sınırı, Osmanlı ordularının bulunduğu yerler olarak öngörülmüştü. Buna göre hem İzmir hem de tabii olarak Afyon, Misak-ı Milli sınırları içindeydi. Buna rağmen bu bölgeler Yunanlılara verilmiş ve 15 Mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali 26 Ağustos 1922 tarihine kadar aralıksız olarak devam etmiş ve bütün Ege bölgesinde ol-

duğu gibi Afyon'da da sayısız zulümler yaşanmıştır. Bu zulümleri yaşayan gaziler hayatta çok az kalmış olmasına rağmen, bu zulümleri yaşayanlardan dinleyerek öğrenen bu gazilerin oğulları veya torunları da hafızalarında bunları uzun süre saklı tutmuşlardır. Bu durum gösteriyor ki, Yunan işgali ile yaşanan olaylar hemen hafızalardan çıkacak kadar sıradan değildir. Yunan işgalinin yaşandığı Afyon'un Batı bölgesi halkının anlattığına göre Yunanlılar halkın evlerini ve mallarını almışlar, savaşı kaybedip kaçarlarken de masum Türk halkının canlarını almışlardır.¹

GAZİLERİN ANLATTIKLARI²

Şimdi Türk Kurtuluş savaşının kahraman gazileri ile 1970 tarihinde yapılan röportajı onların ağzından kendi yorumuyla aktarıyoruz. Gazilerin yaklaşık 40 yıl sonra Türk Kurtuluş savaşına bakışları ve içinde buldukları durumu yansıtmaları açısından dikkate değer görüyoruz.³

KURTULUŞ SAVAŞIMIZIN CANLI HATIRASINI SUNABİLMEK İÇİN HAZIRLADIĞIM ARAŞTIRMAMI O GÜNÜN ATEŞİ İÇİNDE YANANLARIN AĞZINDAN İLETİYORUM

Milletlerin kaderi geçmişteki tarihi kahramanlıklarına bağlıdır. Türk tarihinin altın sayfalarını süsleyen, dünya milletlerini hayranlığa düşüren zaferlerimizi anlatmak istersek herhalde ciltlerin almayacağını tahmin edersiniz. Son olarak dünya milletlerinin haritalardan silmek istedikleri, aziz milletimin bu kararlar karşısında son parlak zaferini kazandığı Kurtuluş Savaşımızın anılarını savaşa bil fiil yaşlı gazilerden araştırma ile elde edip sunmak bahtiyarlığına ermenin mutluluğu içindeyim.

Kurtuluşumuzun ve bağımsızlığımızın kazanıldığı Zafer Haftamızda Sakarya'nın, İnönülerin, Kocatepe'nin ve Dumlupınar savaşlarının kahraman gazilerini minnet ve şükranla anar, büyük

şehitlerimize Tanrı'dan rahmet dilerim.

Aziz Afyonlu kardeşlerim! Atalarımızın yüz akına kara düşürmeden onlara layık evlatlar olarak daha üstün başarılar kazanmak zorunda olduğumuzu unutmadan çalışmak zorunda olduğumuzu unutmadan çalışmamız gerektiğine inanmalıyız. Yoksa yaşama hakkından mahrum olabiliriz. Milletlerin bilim yarışmalarına yabancı kalmamalıyız. Şimdi sonra kazanacağımız zafer bu olmalıdır. Bizi insanca yaşama olanaklarına kavuşturan ulu önder Atatürk bizlerden bunu beklemektedir.

Zafer Haftamıza katılan kardeş illerden gelen kardeşlerimize misafirperverliğimizi göstermeliyiz. Afyonumuz geleneklerine bağlılığını her zaman ispatlamıştır. Ufak da olsa bazı noksanlarımız olmaktadır. Milli bayramlarımız cadde ve evlerimiz bayraklarla süslenmelidir. Bu o günlere bağlılığımızı gösterecektir. Şimdi hepinizi gazilerin hatırası ile baş başa bırakır, Zafer Haftamızın kutlu olmasını dilerim.

KONUŞTUĞUM GAZİLER

1-Değirmen Ayvalı köyünden Abdullah Çırak

2-Afyondan Hamdi Balcı

3-Şuhuttan Münip Özenç

4-Kışlacık Köyünden Ali Osman

Acar

5-Afyondan Şükrü Ayyıldız

6-Serban kasabasından Süleyman

Ada

7-Değirmen Ayvalı köyünden Mustafa Bayram

Şimdi bunlarla yapılan röportajı olduğu gibi aktarıyoruz:

(1)-Afyon mutasarrıflığının Değirmen Ayvalı köyünden Bayram oğullarından Hasan oğlu Mustafa (Bayram) 1306 Top nişancı onbaşı.

-Balkan harbine katıldım. Bir sene esir kaldım. Dönüşte seferberliğe katılıp Karadeniz'de Ruslarla savaştım.

-Kurtuluş savaşında II. Fırkada

Çallı Etem Paşanın emrinde Haymana'da Sakarya savaşında bulundum. Sakarya savaşının bütün yokluklarına rağmen nasıl kazanıldığını, Mustafa Kemal Paşanın nasıl çalıştığını şu gözlerimle gördüm.⁴ Yirmi iki gün geceli gündüzlü savaşımızda yemek ve içmek aklımıza dahi gelmedi. Kendini Gaf dağında sanaan gavurun perişanlığını ah bir görseydin. Bizim eskisini bulamadığımız tüfek ve topun onda (Yunan) yenisinin sayısı yoktu. Sakarya savaşında Yonandan aldığımız silahlarla biraz silahlana bildik.⁵ Harbi kazanınca Yonan Esgişehir(Eskişehir)Afyon hattına çekildi. Biz de Afyonun şarkına düşen Gözelim dağlarının Gazlıgöl yönünde Bavurdu Hatında mevzilendik. Daha sonra bizi Avlağı cephesine çektiler.

-Büyük taarruzla düşmanı Kayadibi, Yıldırım Kemal istikâmetinde takiple Dumlupınar'a vardık.⁶Bu harpte zaferi değerli paşa (Gazi Mustafa kemal Paşa olmalı.)kazanıyor. Bütün gavurlar : Türkler, Yunani buradan çıkaramaz demişler, ne yaptık gördüler. Kemal'i tanıdılar. Dumlupınar'da gavur diye bir şey koymadık. Namussuzun paşasını bile esir ettik.⁷ Afyon'dan İzmir'e 13 gürde harbederek hangi millet varabilir? Onu ancak Türkler yapabilir, bizler yaptık.

-Yonanın kaçtığı yerleri ne hale getirdiğini görmeliydi. Yanmış, yıkılmış evler, öldürülmüş kadın ve çocuklar..Yüreklere dayanmaz. Allah'a şükür olsun intikamımızı aldık. İşte hizmetim asker olarak 12 yıldır. Vatan hizmetinden bir gün kaçmış değilim. Ama 81 yaşında ele muhtaç bir vaziyetteyim. Kaydın yok diye bana maaş bağlamadılar. Sağlık olsun ben vatanıma para ile hizmet etmedim.

Not: Mustafa Bayram'ın şubeden durumunu sordum. 1306 lı(yıl)lara ait işgal sırasında evraklar tahrip edilmişler," Kayıt yok, bir şey yapılamaz." dendi. Onun askerliğini bilenler var. Çok mağdurdur, 81 yaşındadır. Gönlüm bunun

hakkının alınmasını istedi, ama elden ne gelir. Bu Gazi'ye devlet eli uzanmalıdır. İnşe Allah hak yerini bulur.

(2)-Künye: Afyon Mutasarrıflığının Kışlacık köyünden Mehmet oğlu 1311 doğumlu Ali Osman (Acar)

Rütbe: Er

Ben Harbi Umumide Galiçya cephesinden geldim. Birliklerimiz dağılmıştı. Sakarya cephesinde 41. Fırkada Kazım Paşa'nın birliğinde kalarak vatanî vazifeme devam ettim.⁸ Sakarya harbinde Sakarya harbinde dahi harp mazemesinden zayıfıydık. Kağnularla kadınlarımız cephane ve erzak taşıyordu. Her ana guzusu guvatının yettiğince çalışıyordu. Kemal Paşa, oradan oraya koşuyor, bize ve paşalara cesaret veriyordu. Harp gızıştı, dağ taş cayır cayır yanıyordu. Düşmanın topu tüfeği bol istediği kadar atıyor, biz boş yere bir mermi atarız diye korkuyorduk. Bu harbi biz çarıkla sırkıla gazandık derim.

Sakarya'da bozulan düşman, Afyon cephesine kadar çekildi. Bütün guvatını(kuvvetini) ora yığdı. Büyük taruzun başladığı gün top seslerini biz Esgişeher cephesinden duyuyorduk. Bizim cepheye ateş yoktu. Paşamız haber almış. Telefonla düşman bozuldu takip edin deye. Ufak müdafalarla düşmanı takibe geçtik. Kötaya üzerinden yürüdük. Geçtiğimiz yerlerde halk düğün bayram ediyordu. Ayaklarımızı yalamak istiyordu. Kula, Gediz, Simav'dan Balıkesir'e vardık.⁹ Camiler Yunan esiri dolu idi. Balıkesir'de bir ermeni kızı peçireden(pencereden)bizim halka bomba atmış, bütün rumları topluyorlardı. Afyon kurtulduktan sonra, Bana Alosman(Ali Osman) köyün yanmış sana izin var dediler . Afyona geldim. Afyonda perişan. Bizim köyü ve Deperi yakmışlar.

Annem ve ailem Şuhut kasabasına macur(göçmen) gitmişlermiş. Benden evvel onlar gelmişler. Komşuların evlerinde kaldık. Kışın soğuşunda örene ateş yakıp elimi ısıdada(ısıda)bir odalık tek ev ya-

pabildim. Vaktim gelenğe birliğime döndüm.

15 gün sonra terhis oldum. Esas köyüme gelince anladım meğer Yunan gavuru buralarda neler neler yapmış . Benim köyümden 18 kişiyi kurşuna dizmiş Deperden 72 kişiyi kurşuna dizmiş (Başka bir rivayete göre)deper katliamı 72 değil 318 olarak ismen birisinden duyulmuştur.

Bu konuşmayı yaptığım Ali Osman Acar Kadınana¹⁰ okulunda sınıfıma geldiğinde, masamda Türk bayrağı yanında bulunan Atatürk'ü görünce selam verdi. Büst'ü okşadı. Gözlerindeki yaşları silerek , Ah sen sağ olmalıydın diyerek içini çekti. Yaşlı adamda bir yetim kalmışlığın izi vardı. Ata yetimi. Tüylerim ürperdi. Şu Atatürk düşmanlarının bunu görüpte ibret almalarını gönlüm ne kadar istedi. Vatan kurtuluşuna emek katmayıp, hatta bazıları Yunana kuyruk sallayıp boyun kırarken niçin bizi, namusumuzu kurtaranları bir türlü hazmedemezler. Böyleleri(ne) tavsiyem şudur. Kışlacığa kadar gidin 76 yaşındaki Ali Osman amcaıy dinleyin.

Not: Madalyalı ve şeref maaşı almaktadır.

(3)-Künye: Afyon Mutasarrıflığının Şuhut kasabasından İsmail dede mahallesinden namı diğer (Yalı mahallesi) Hüseyin efendi oğullarından Mehmet oğlu 1309 doğumlu Mehemedi Münip (Özenç).

Rütbe: Topçu çavuş

Seferberlikten terhis edilip geldiğimde, vatanın durumu hiçte iyi değildi. Mücadele tekrar başlıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmiş teşkilatlanma başlamak üzere. Bende dayım olan kuvayi millie reisi Hoca Hacı Ziya efendi mahiyetine geçerek Afyon Kuvayi Millie Heyeti Merkeziye Reisi Reşit bey mahiyetinde dayım Hacı Ziya efendinin mahiyetinde istihdam edildim. Kuvayi Millie lagu edilince, Heyeti merkeziye Kolordu Komutanlığı (Fahrettin paşanın

Süvari kolordusuna nakli ile Halit paşanın emrine girdik.¹¹ Döver cephesinde savaşa girdik. Fakat Yunan taarruzu karşısında çekilmek zorunda kaldık. Kırka istikametinde ricata başladık. Sedi gazi(Seyitgazi) ovasında aşağı ve yukarı söğüt köyleri üzerinde tahkikat yaparak cephe kurduk. Fakat burada da tutunamayıp Kırkkız, Arapören yönünde çekilirken¹² 3 zabitin işçileri alamadıklarından aziz bey'e şikayette bulduklarını ve onunla emirle bütün işinin asker, sivil halktan vazifeye katılanlara dağıtılmasını emrini verdi.

Seydi Gazi ve Kırkkız dağıdaki iki fırkımıza düşman büyük bir top atışı ile saldırmıştı. Sarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışız. Büyük bir çaba ile gece kurtulduk. Beylik köprü, Polatlı yönünde ricata başladık. Haymana savaşına hazırlık için tahkimata giriştik. Bu sırada duyduk ki biz TBMM.den idare ediliyoruz. Kadıköy sırtlarında iken benimle Karapınar'da oturmakta olan Fezi Paşaya evrak yolladılar. Orada Asım paşaya benden eraki aldı. Bende paşam saat dakika ve zarfı bana verin dedi. Asım paşa "merak etme yavrurum gelir."dedi. Bu sırada sayısını unuttum birkaç taksi geldi. İçlerinden Kemal paşa, Halide edip hanım,¹³ Doktor Adnan bey, Erkanı harpler Fezi paşanın yanına girdiler. Bu buluşmanın sonunda Fahrettin paşanın Sivrihisarda bir baskın yapmasıyla Sakarya harbi başlamış oldu.

Sakarya harbi görülmeye değer bir harpti. Mustafa Kemal Mangal Tepede. Yıldız köy, Tekke, sivri köy, Yeni mehmetli ve uzun bir hattan Yunan üzerine ateşimiz yağmakta. Polatlı ovası cehennem ateşine tutulmuş. Bütün topraklarımız Mangaltepe gerilerini döğmekte. Yalnız bizim ateş değil Yunanlarda şiddetli bir ateşle bize karşılık vermekte. Bütün kuvetimizle Yunana darbeyi vurmaya çalışıyoruz. Kemal paşa, İsmet paşa cephede mekik dokumakta. Düşmanın bozulan amareleri görünmeye başladı. Yıldız köy istika-

metinde Yunanın sakaryayı geçerek toplanma yaptığı anlaşılmış. İsmail Hakkı Paşa gelerek, her firkadan birer bataryanın yıldız köy hisarında Toplansın emrini verdi. Benim bataryamda orada yer aldı. Toplar hisarda mevzilendi. Her top düşmana görerek 25 er mermi atacak emrini verdi. Mesafeyi ölçün ateşe başlamanın emri ile top ateşi başladı. Düşmanın bulunduğu yer hallaç pamuğu gibi atılıyordu. Ateş kesilir kesilmez Mustafa Kemal paşa gelip kumandanlara "Gazanız mübarek olsun. Düşman bütün hızıyla kaçıyor. Fahrettin paşa Çal ve Çivril muntakası istikametinde, Halit paşa, Mahalıç, köprü, Geyve istikametinde Kemallettin paşa ve diğer komutanlar tahkimata imkan vermeden düşmanı takip ediniz emrini verdi.

Biz Geyve üzerinden Bursa'ya indik. Düşman Afyon cephesine kadar çekildi. Biz de Bandırma'da bir Yunan birliğini esir aldık. Büyük taaruza kadar bizde gücümüzle hazırlandık. 26 Ağustos 1922 günü orduların hareketi tümenden başladı. (Ağustos'un) 27(.) günü telgraf müdürü bana Afyon'un ikinci üzeri kurtulduğu haberini müjdeledi. İnsan bir anda inanamıyor ama bu yalansız bir haber idi. Arkasından Dumlupınar savaşının haberi. Neşemize diyecek yok. Hele Yunan Baş Komutanı Tirikofisin esir edilişi haberi neşemize neşe kattıyordu.

İzmir kurtuldu. Mudanya mütarekesinde İsmet paşa ve mahiyeti Bursa'ya geldiler. Belediyeden itibaren yollara halı döşendi. Halk kağıttan çiçek yağmuruna tutuyordu gelenleri. Onlar Mudanya'ya uğurlandılar. Oradan çeşitli söylentiler geliyordu. Diğer diplomatlar orada bize süngüyü indirin demişler. İsmet paşa da "İşgal birlikleri Türkiye'den çıkıp gitmedikçe süngü kınına girmez, evvela mütarekeyi imza edin demiş. Bu sırada Halit paşa Bursa muntakası havalı komutanı idi. 20 gün kadar kaldıktan sonra bizi Adapazarı'na aldılar. Orada Halit paşa İstanbul işgal kuvvetleri ko-

mutanlığını istemiş, emrinden alınan I. firkanın da tekrar emrine iadesini şart koşunca Mustafa Kemal olmaz istersen istifa et demiş. Halit paşa da ordudan istifa edip, Ardahan mebus adaylığına koydu. Şükrü Naili paşa da İstanbul işgal kuvvetleri komutanlığına getirildi.¹⁴ Ben de orada Merkez komutanlığında Ali Fuat paşanın Kardeşi Mehmet Ali paşanın mahiyetinde terhise karar kıldım.

(4)-Künye: Afyon Mutasarrıflığından Hacı Mahmut mahallesinden hoca oğullarından Mustafa oğlu 1314 doğumlu Ahmed Hamdi (Balcı).

Rütbesi: Onbaşı.

1332 yılında asker oldum. Afyon'da Jandarma taburunda göreve başladım. İzmit tarafında anzavur hadisesinde de rahmetli Ali Fuat paşanın mahiyetinde o cephede çalıştım.¹⁵ Her aklına esenin vatanın kara gününde anzavurlara halife ordusu dediği günlerdi. Aslında Anzavurun ve halifenin müslüman hareketine yakıştırılacak bir durumları yoktu. Mustafa Kemal ve diğer paşaların kurtuluş için yaptıkları bu yolluk içindeki ölüm kalım savaşında akli olan, vatanını sevenin tutacağı yoldu.

Anzavurlarla uğraşmak kuvvet bakımından bize zararlı oldu. Boşa sarf edecek hiçbir şeyimiz yoktu. Cephede savaşırken esir düştüm. Beni esir alanlar yüzüme tükürerek "Tu utanmazlar siz halife ordusuyla çarpışmaktan utanmıyorsunuz. Mustafa Kemal ve etrafındakiler eşkiya namussuzlar." dediler. Aralarından birisi ayağımdaki çizmelerimi çıkarttı aldı. 19 lira da paramı aldı. Beni genç birisine teslim edip bunu Adapazarı'na götürün dediler. Fundalıklar arasından çakmak taşlarında ayaklarım parça parça kanlar içinde giderken bir aralık fırsatını bulup Bolvadinli bir arkadaşım ile kaçtık. Dağ tepe nihayet Adapazarı'na gelip oradaki Kuvali Milliyecilere iltihak ettik. Ayaklarımızı sardılar.

Bizi istirahatata bıraktılar. O günlerde balkonda otururken beni eser alan adamı aşağıda gezer gördüm. Yanımda bulunan arkadaşlara amanın şu adamı bir yakalayın dedim. Hemen koşup yakalayıp getirtiler. "Beni tanıyor musun?" diye sordum. "hayır tanımıyorum." Beni esir aldığımız zaman şu ayağındaki çizmelerimi ve 19 liramı alan, yüzümüze tüküren sen değil misin? Bu söz karşısında ürperdi, garip imtilar çıkartarak "Aman beni öldürtme." Korkma istersen yemek getirteyim. Yalnız çizmelerimi çıkar bırakayım. 19 liramı da çıkar.

Aman yanımda para yok, tezkere yazıp şimdi tanıdığım dan getirteyim. Çizme ve paramı alıp bu Doğançay istasyonu civarındaki İkramiye köylü Ali olduğunu (Geyve) anladığım sapığı salı verdik. Anvavur işi hallolunca Devlet Demiryollarında görevlendirildim. Kurtuluş savaşı son bulana kadar aynı vazifede kaldım. (okunamıyor) meşkuleye dahil olanlara verilen 1 ay izinden faydalanarak Afyon'a geldiğimde evlerin üzerinde fenerler asılı gördüm. Bunu Yunanların emri ile yapmışlar; her gece yaktırırlarmış.

Kurtuluşun sevinci sonsuz devam ederken, her hali ile düşmanın yaptığı eziyet, tahribat ortada sırtıyordu. İznim bitince vazifeme döndüm. Terhis olana kadar aynı vazifede kaldım.

Hamdi Balcı'nın benimle konuşmak üzere geldiği zaman geri hizmette olduğunu onun için anlatmaya değmeyeceğini söylemişti. O istiyordu ki düşmanla karşı karşıya gelip savaşsın. Anadolu'ya haddini bilmeyerek pis ayaklarını sürülenlerin cezasını süngüyle versindi. Halbuki geri hizmet dediğimiz sınıflarında diğerleri kadar mühim ve lazım oluşudur. Takviye, mühimmat onların varlığıyla mümkün olacaktır. Bunların ihmal edilmesi durumu muhakkak değiştirebilir. Diyerek üzüntüsünü gidermeye çalıştım.

(5)-Künye: Afyon Mutasarrıflığının

Değirmen Ayvalı köyünden çıarak oğullarından hasan oğlu 1316 doğumlu Abdullah (Çıarak).

Kurtuluş savaşından önce 4 üncü orduda Filistin cephesinde, 7 inci ordu komutanı Mustafa Kemal'in mahiyetinde idim. Harbi umuminin durumu malum. Millet geleceğinden ümitsiz. Yurdumuz yer yer işgal edilmekte. Afyon da işgal edilmiş durumda.

Ayağımın tozu ile tekrar asker olarak Şuhut kasabasının Efe köyünde bulunan Efe Kazım'ın 8 inci fırkasında görev aldım. Durmadan hazırlıkların yapılmasından taarruzun yakın olduğunu anlayabiliyorduk. Lakin kati tarihini kimse bilmiyordu. Bir gün beni Garp Cephesi komutanına¹⁶ gönderdiler. İsmet paşa bana şunu sordu:

-Sen askerlik yaptın mı?

-Evet Efendim. Filistin'de sizinle beraberdim. Yaralındığınız zaman ben orada idim.

-Nereden yaralanmıştım?

-Elinden, kolundan, omuz başından.

-Komutanın kimdi?

-Kaymakam Şemsettin beydi. Beni götüren kumandana dönüp, Kıvızı (?) tam yerinde bulmuşsunuz. Haydi yavrum sen yat dedi.

Bu olay Büyük Kalecik köyünün Aylağı yaylasında oldu. Kocatepe'ye çok yakın bir yerdir. 26 Ağustos 1922 günü şafaktan evvel bildiğim bu mevkiden taarruz için kılavuzluk yaparak harekete başladık.¹⁷ Büyük Kalecik istikametini takiben ateş arasında Kışlacık, Deper köylerinden akşam ezanı karanlığında Örenbağ'dan Afyon'a girdik. Bütün ahalili yollara çıkmış sevinç içinde bizi karşıyor, bize bir şeyler ikram etmeye çalışıyorlardı Moralimiz çok yüksekti. Gece Hamidiye mahallesinde şimdiki nafia olan yerde istirahat ettik.¹⁸ Gece saat 2-2.5 raddelerinde Ömer hamamı istikametinde düşmanı takibe başladık. Süvari zaten takibi hiç bırakmıyordu. Yollar-

da pek çok düşmanın bıraktığı eşya ve malzeme vardı.

Bu durumda anlatıyordu. Düşman canını kurtarmaktan başka hiçbir şeye bakmıyor, bütün yükünü üzerinden atıyordu. Hatta yaralılarını bile bırakıp kaçıyor. Ufak tefek müdafaya kalkışmak istediği her yerde darbeyi yiyerek Banaz, Uşak yönünde kaçıyor. Süvarilerimizden gözünü açamıyordu. 30 Ağustos günü Dumlupınar'da bir daha müdafaya kalkıştı. Akşamdan sabaha kadar öyle bir muharebe oldu ki tarif etmek imkanı yok.

Sabahleyin harp sahası insan cesetlerinden geçilmez halde idi. Bu sırada 400 Yunan zabiti ile sayıları çok olan Yunan askerinin esir alındığını gördüm. Son tutunması da kâr etmeyen düşman kalıntıları Alaşehir'e doğru kaçıyor. Eşme'de topladığı bir miktar askerle yine karşı koymaya çalışıyor. Orada da tutunamayarak Salihli hududundan, Turgutlu Nif (Kemal Paşa) Belkahve'den İzmir'e indi. Biz de birliğimizde Bornova'ya vardık. Orada 400 kişi bende dahil birinci kordona inzibat olarak verildik İzmir görülecek durumda halk neşe ve çığlık içinde kurtuluşun tadını çıkarıyor. Yer yer büyük yangınlar var. Bunu da Rum, Ermenilerin teşviki ile Yunanlıların yaptığını anlıyoruz.

Altı gün sonra bizi Menemen'e aldılar. Orada sekiz ay kaldık. Mütareke neticeye erince terhis oldum. Allahın izni Türk milletinin ve büyük paşalarımızın sayesinde vatan kurtuldu. Kemal paşanın, İsmet paşanın, Fevzi paşanın ve diğer paşa ve zabitanın nasıl çalıştıklarını şu gözlerimle gördüm. Günlerce uyku uyumadılar, yemek yemediler. Bizi kurtardılar. Allah hepsinden razı olsun.

Abdullah Çırak hala o günün heyecanı ile coşuyor. Nasıl olduğunu bende biliyorum. 14 günde önümüzde düşman harbede ede İzmir'e vardığımızı. Bu bir mucize idi diyor, gözlerinin yaşını parmağı ile siliyordu.¹⁹

Not: Maaş almaktadır.

(6)-Künye: Afyon vilayetinin Hacı Cafer Mahallesinden Hacı Mehmet oğullarından Mehmet Şükrü (Ayyıldız).1311 doğumlu.²⁰

Rütbe: Takım komutanı, yüzbaşı olmuştur. İstiklal madalyası vardır.

Seferberlik sonunda Milli orduya katılarak II inci İnönü muharebesine takviye birliğinde takım komutanı olarak katıldım. Muharebe hatlarını yakınının İsmet paşaya selam verip kendimi taktim ettim. Kendi kendine bir şeyler söylüyordu. Zafer kazanıldıktan sonra Haymana sırtlarına çekilmiştik.

Haymana, Polatlı Hattı üzerinde meydana gelen cephe hayli genişti. Bütün hazırlıklarımız yokluk içinde zaferi kazanmak içindi. Sakarya savaşı başlamıştı. Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi, Fahrettin paşalar cepheye durmadan dolaşarak lazım gelen emirleri veriyorlardı. Bütün şiddetimizle Polatlı hattına yükleniyorduk. Polatlı cayır cayır yanıyor(?).²¹ Bir gün gece Kemal ve İsmet paşalar birliğinin bulunduğu Yıldız Tepeye geldiler. Dikenleri yaktım ateşin ışığında haritayı tetkik ettiler. Düşman bozulmuştu. Sivrihisar istikametinde ilerledik. Sivrihisar'da düşmanın santrali ve bir birliği vardı bakınla orayı kuşattık. Beraber bulunduğum makineli tüfek zabiti Gadiyalı(?) Hasan efendi ani bir baskınla santrali ele geçirmiş. Çok güzel rumca bildiğinden hemen telefona geçip Tirikopis'e "Türkler bastı açız erzak ve takviye gönderiniz." Aldığı cevapta "İki kamyon eşya birisi erzak biride benim eşyam, iki fırkada takviye gönderdim. Falan saatte oradalar.

Tertibatımızı vaziyete göre aldık Hakikate denilen saatte kamyonlar görüldü. Pusudaki askerlerimiz kamyonlara atlayıp şöforleri bizim hatta aldılar. Fırkaları da yanaşmaya başladılar. Tabi biz siperlerdeyiz. Tam ateş menziline geldikleri sırada ani ateşe başladık. Onlarda mukabele ettilerse de tutunamayıp bozuldular. Ricata başladılar. Bizde aynı

istikametten paralel olarak yanyana Seyitgazi istikametinden takibe koyulduk. Onların hedefide bizim hedefimizde Güzelim dağlarını daha evvel tutup Afyon'u ele geçirmektir. Emirde, Güzelim dağından Susuz ve Akçin köylerine baskınla Afyon'a girecekti. Fahrettin paşa, yaveri Ali Taşkapılı, Nazım bey(Merhum Afyon vilayeti baş katibi yanında topları da beraber Susuz köyünde idiler. Bizde araziye tanımamız bakımından demircili Ali bey ile keşif kollarımızı alarak Güzelim tepesini hucum taburuna teslim edip vazifeye çıktık. Onlar tertibatlarını almışlardı. Biz Susuz köyüne inerken Nazım beyde İğdeli istikametine süvari birliği ile gitti. Bu sırada Güzelim'deki bizim hücum taburu nöbetçisi uyumuş, Yunan birliği baskınla onu öldürüp, Güzelime çıktım. Keşif kolunda yan ateşine tutmuş. Piyade kolların da arkasını kesmek üzere. Durum karşısında Susuz boğazından Çavdarlı sırtlarına çekilmemiz emrini Fahrettin paşa verdi. Orada toplandı, tahkimat yaptık. Bu sırada taarruzla Güzelim tepesinin hücum taburunun taarruzu ile düşmandan geri alınması emri verildi.

Taarruzla Güzelim tepesinin yarısını aldık. Tepe ikiye bölünmüş oldu. Fakat burada düşman bizi yan ateşine alabiliyordu. Bizimle Sivrihisar'dan beri gelen düşman birliği Afyon'daki birliği ile karşılaştık, Çavdarlı sırtlarına taarruza geçtiler. Dürbünle ilk anlarda ovayı tarassut ettiğimizde hiçbir şey görünmezken taarruz başlayınca ovanın her yanında mantar gibi insan çıktı. Ön hatlarımıza o kadar yaklaştılar ki silahı siperden aşağı dikerek ateş edebiliyorduk. Nihat isminde bir bölük komutanı vardı. Benim yerime geçmişti. Ona: "Yüzbaşım gel vaziyeti gör." dediğimde çukurdan çıkmıyor "manın siz bakın." Diyordu. Düşmanla süngü durumuna geldik. Lakin arkamızdan sarılmakta olduğumuzu anlayınca ricatta mecbur olduk. Yüzbaşı Nihat bey de burada esir oldu. Onu Af-

yon'da esir aldık diye bütün çarşıları gezdirmişler. Hatta benim aileme "Ben Şükri'nün yüzbaşısıydım o sağdır." demiş.

Güzelim dağından ve Çavdarlı sırtlarından ricattan sonra Karaaslan Halımorlu, Ayvalı, Gökpınar hattında yerleştik. Bu sırada I inci ordu komutanlığına Ali İhsan paşa²² getirildi. Hazırlık devresindeki hizmetleri büyüktür. Büyük taarruza kadar burada kaldım. Taaarruz durumunu biliyorduk, bu sırada. Hatta esas taarruzu yapacak olan birinci ordu değil de ikinci orduymuş gibi gösterilecek düşmanın dikkati o tarafa doğru çekilerek Kocatepe'den yüklenilecekti. Bizim, hatta düşmanın, en ufak şüphesi bile yoktu. Hatta (düşmn)nöbetçisi silahını bırakarak abdest bozdu. Yedi kat tel örgü ile cepheyi tahkim eden Yunan tel örgüye ceryanlı bombalar bağlamıştı. Düşman moralimizi bozmak için beyannameler yazıp asıyor, "Siz bu işi başaramazsınız, bu sevdadan vaz geçin."(diye) Bunları toplatıyoruz, askerinin haberi olmasın diye.²³

26 Ağustos Büyük Taarruzun başladığı gün düşman nöbetçisi baş siperlerinin birinin yakılmasından sonra içeri gitti. 3-5 kişi ile geri geldiği görüldü. Ondan sonra Yunan askeri mevzilere girdi. Tam bu sırada bizim toplar atışa başladılar. İki saat devam eden top ateşinden sonra taarruza geçileceği sıra bir emir geldi. Kocatepe düşmedikçe taarruza geçmeyin, olduğunuz yerde bekleyin. O geceyi orada geçirdik. Meşecik denilen yerde 27 Ağustos 1922 (günü)Kalecik istikametinden gelen 98 mi 198 mi alay kurt kayası ve Kalecik istikametinde tel örgü ölene kalana bakmadan çiğnedi geçti. Görmeli idi o durumu. Yunanın güvenliği, tel örgü ve elektrikli bombalar hiç olmuştu. Biz de kendi istikametimizde taarruz emrini aldık. Düşman hatlarına girdiğimiz zaman neler yoktu. Konserveler, peksimetler, şeker,elbiseler. Asker bunlara bakmadan takibe devam etti. Takım za-

bitim Ödemişli Ali efendi kaçan düşmana bakarak; "Aman şu düşmana ateş edip intikam alayım." dedi. 2-3 düşmanı vurdu ama kendi de yaralandı. Benim atımla onu geriye gönderdim.

Öncü birliğimiz yıldırım hızıyla Afyon'a girdi. Ben de Hıdırlık'tan Deper yolu üzerinden birliğimle girmek için orada toplandık. Dörderli sıra yaptım. Askerlerim bana Yunan'dan kalma bir at yakalamışlar, bindim askere şarkı söyleterek Örenbağ'dan Afyon'a girdik. Toplu kütanin başındaki atlı yüzbaşı bendim. Hükümet önüne gelen birliğimle şimdiki istasyon caddesinden (geçerek) Cirit kayasına istirahataya çekildik. Afyon'a girdiğimizde halk yollarda kadın erkek ayran, su ve lokum ikram ediyorlar. Vakit ikindi sonu idi. Garip bir olay, karşılayıcılar içinde birini düşman diye yakalayıp askerler öldürelim mi? diyorlar. Bir ses: "Şükrü bey Şükrü bey ben Rağıp, ben türküm diye bağıyor. Baktığım zaman hafız arkadaşım Rağıp'ı tanıdım. Bıraktırdım. Rağıp Dumlupınar okulu eski başöğretmeni.

Askerler cirit kayasında uykuya yattılar. Çavuşları başlarında bırakıp ben de evimize ziyarete gittim. İki saat sonra geldim. Sabahleyin Dumlupınar istikametinde takibe koyulduk. 28-30 Ağustos'ta bizden evvel giden birlikler cepheyi tutmuşlar. Fahrettin paşa Sandıklı üzerinden Ahır dağına süvarileri ile tutup cepheyi sarmış. Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi paşalara bir zabitle haber gönderiyor. Paşalar Afyon'da tarihi zafer odasındalar. Vakit gecedir. Kemal paşa diğerlerini de uyarıp haritada durumu tetkik ederler. Mustafa Kemal : "Hemen Dumlupınar'a hareket ediyoruz, düşmanı orada boğacağız." der hareket ederler.

Dumlupınar'da düşman son dayanışını ve tüm imkanlarını kullanarak tutunmak ister. Türk yumruğu burada daha beter beynine inince bütün eşyası ve askeri orada perişan, Tirikopis baş kumandan olarak bir çok zabitanı ve birlik-

leriyle esir oldu. Demiryolunu takiben Alaşehir, Turgutlu, Eşme'de bir denemesini daha kırarak İzmir'e girdik Sarıkışla'ya çektiler. İzmir'de askerimizle takibe evlere tutunan Yunanlılar pencereden bazı yerlerden makinalı tüfek, bomba atıyorlar. Bundan korunmak için askere duvar kıyısından gidiniz emrini veriyordum. Her tarafta yangın vardı. Askerlerimiz yangın söndürmeye gidiyordu. İzmir'den Menemen'e alındık. Mütarekeyi alana kadar orada kaldık.

Şükrü Ayyıldız'a madalyası olup olmadığını sordum: "Var ama ne kıymeti var. Lâyık olana takılmadıktan sonra." dedi. Hatırasını anlatırken o günün heyecanını yaşadığını gördüm. Hatıralarını yazmasını, bunlardan bizlerin çok şeyler öğreneceğimizi taktir edersiniz dedim. Bunun üzerine bana: II tane hatıra defterine sahiptim, darmadağın etmişler." dedi.²⁴

(7)-Afyon Mutasarrıflığının Sinanpaşa Nahiyesinin Serban köyünden 1312 doğumlu Hacı Habip oğullarından Veysel oğlu Süleyman (Ada).

Sınıfı: Piyade ağır makinalı tüfekçi.

Şark cephesinden gelerek 23. Fırkaya katıldım. Daha evvel Arif bey çetesinde de çalıştım. Arif beyle beraber Bozkır isyanında Delibaş üzerine gittik.²⁵ Delibaş olayına bastırdıktan sonra piyadeye çevrilip nizamiye dönüşü İnönü muharebelerinde bulundum. Komutanımız İsmet paşa idi. Yolluk ve az kuvvetle kazandığımız İnönü muharebelerindeki subay ve askerlerimizin azim ve cesaretini görmeli idi. Mağrur düşmanın aczini de görmek bizlere çok büyük cesaret veriyordu. Garp cephesi komutanı olarak İsmet paşanın hizmetlerini her zaman taktirle anlatırım. Ona ait söylenen kötü iftiraları savaşın içinde bulunan bir kişi olarak nefretle red ederim. İnönü zaferleri kurtuluşumuzun ilk müjdesini vermektedir.

İnönü savaşları sonunda çekilmemiz düşmanı yaymak için yapılmıştır. Birliğimiz Haymana'ya kadar çekilmişti.

Ben işte o zaman 23. Fırkaya iltihak ettim. Komutanımız da Ömer Halis beydi. Hazırlıklarımız hızla devam ederken tarrazun yakın olduğu belli oluyordu. Kağnılar ve hayvanlarla kadın, çocuk, ihtiyar herkes cephaneye taşıyordu. Türk milletinin bütün gücü bir araya gelmişti. Mustafa Kemal bütün cepheleri ve hazırlıklarımızı gözden geçiriyor, hepimize cesaret veriyordu. Sakarya savaşı bütün şiddeti ile başlamıştı. Birliklerimiz bazı hatları alıyor tekrar geri çekiliyordu. Sonunda bütün hatlarda kesin sonuca ulaştık. 22 gün devam eden muharebe zaferimizle bitti. Yunan kuvvetleri perişan bir vaziyette Afyon istikametinde çekiliyordu. Bizde Afyon'un Şuhut kasabası civarındaki Akarım, Çay, Karacaviran çevresinde cephemizi tuttuk. Düşman Tınaztepe, Afyon hatlarında mevzilenmiş ve tahkimatını da çok kuvvetli yapmıştı. Bir sene hazırlandıktan sonra 21 Ağustos 1922(1338)günlerinde toplarımızı Kocatepe'ye çıkardık. Bu sırada Yunan keşif tayyaresi çok alçaktan üzerimize geldi. İsteseydik piyade tüfeği ile düşürebilirdik. 25 Ağustos günü Ömer Halis paşa askeri topladı. Vakit ikinci sıraları idi. "Yavrularım, işte hucuma gidiyoruz, analarımız bizi bu günler için doğurdu. Ölüm kalım günü. Birlikler birbirinden ayrılmayacak." Bu sırada bir asker paşam: "Bir arkadaşımızı yılan soktu." dedi. Paşa'da: "Bunu uğur sayarım." dedi Hucum vaziyetini bize anlattı.

Gün inerken yürüyüşe geçtik. Bey tepesine gelerek avcı hattına geçtik. Baş siperlerini düşmanın tel örgüsü yakınında yaptık. 26 ağustos sabaha karşı şafakla beraber bizim toplar patladı. Tel örgüye düştü. Arkasından grup ateşi başladı. Yunan beyaz bayrak çekti. Bizde ateş ediyorduk. Tam öyle vakti idi. Tel örgüler kesilmişti. Hucuma kalktık. Bizim toplar bizi de düşman sanarak ateşe devam ediyordu. Anlaşılıyorsa kadar birkaç şehit verdik. İkinci bir hucumla düşman mevzilerine atıldık. O gün orada geceledik.

Bütün cephelerde başarı haberi alınıyor, yalnız Tınaztepe'de durumun iyi olmadığını duyuyorduk. 27. Günü oradan da sevindirici haberi aldık. O gün Garp cephesi komutanı at üzerinde, atın dili sarkmış vaziyette gelip: "Arkadaşlar, sağ ve sol cenah ilerledi siz neden duruyorsunuz?" biz de Sinir köyü istikametinde hareketle düşmanı önümüze katıp sürmeye başladık. Makineli tüfek benim omuzumda idi. Sinir köyünün üzerindeki hisara makinalıyı kurduk, bir sandık cephanemiz vardı. Yanımıza gelen bir topunda iki mermisi varmış. Sinir köyü halkını camiye yakmak için toplanan düşmana ateşe başladık ve köylüyü kurtardık. Boyalı yönünde düşman kaçıyor. Gün doğarken köprülü köyü ağılları çevresinde yayılmış düşman üzerine bir takımla bizim birlikten bir subay hucum etti. Teslim bayağını çeken düşman arkasında başka kuvvet olmadığını anlayınca bütün takımı orada şehit etti. (Ben bu şehitlerimizin yattığı yeri bilirim. Köprülü ve İnaz köyleri kara yolu üzerindedir. 38 şehit olduğu görülür.)

Dumlupınar'da toplanan düşman son denemesini yapmak için çabalamaktadır. Ordularımız keçiler Boğazı dahil düşmanı çembere almış vaziyette. Dört taraftan kurşun yağıyordu. Kendi birliklerimizin belli olması için Ayyıldızlı işaretler kondu. Tabur komutanı sabaha yakın bizleri topladı: "Evlatlarım bu son harbimiz olacak, biraz sonra süngü harbine gireceğiz, birbirinizden ayrılmayın." Gazyağı ile süngülerimizi yağladık. Taşçetepe'de Mustafa kemal paşa bütün paşaları toplamış. Bir kağnı üzerinden : "Arkadaşlar, biz efradı süngü harbine sokacakmıyız? Bazı paşalarla baş komutan keçiler boğazından düşmana yol vereli, zaten bitmiş vaziyette, İzmir'e kadar kalanı da temizlenir. " demişler, öyle oldu. Savaş alanı bir ceset denizi, Tirikopus ve bir çok subayları da esir edilmişti. Manisa'dan biz Mudanya'ya gittik. İzmit'te görevimiz bitti.

NOTLAR

¹ Yunan işgalini uğrayan Düzağaç kasabasının Fethiye BAYRAK ile yaptığım görüşmelerde anlattıklarına göre; Yunanlıların köylerini işgal ettiği zaman evlerini ikiye bölerek işgal ettiklerini ve yiyeceklerini aldıklarını söyledi. Yunanlı askerlerle komşuluk yaptıklarını hatta bir keresinde ateş isteyen Yunanlı askerinin eline kendini gizleyen bir Türk kadınının ateşi Yunan askerinin avcuna bıraktığını ve askerinin elinin yandığını söyledi. Yine anlatılanlara göre Yunan komutan "Eğer savaşı kaybederse askerlerinin halkı katledeceğini" önceden söylemiş nitekim de öyle olmuştur. Yine Afyon merkezde Talat KOÇAK(20), komşularından duyduğu işgal sırasında yaşanan benzer bazı olayları bana anlattı: İşgal altındaki köylerde iki yıl içinde köylünün elinde canlı hayvan kalmadığını, Yunanlıların halkın parasını da aldığını, evlerin işgal ederek halkla birlikte yaşadıklarını önce iyi davranmalarına rağmen , Büyük Taarruzdan sonra kaçarlarken yakaladıkları masum insanları Yunan askerlerinin öldürdüğünü dinlediğini anlattı.

² İtalik olarak verilen kısım Mustafa Durna'nın kaleme aldığı hatıralar olup gazilerin anlattıklarını içermektedir.

³ Bu yazıyı Sayın Doç. Dr. Ali TORUN, Afyon Kadımanca İlköğretim okulunun Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağışlanan kitaplar arasından bularak bize vermiştir. Yazıyı kaleme alan emekli tarih öğretmeni Mustafa DURDA ile de birkaç defa görüşüm. Kendisi bana gazilerin anlattıklarını ve heyecanlarını yazıya aktaramadığını söyledi. Atatürk hayranı ve Atatürk'ün resmini yakasında taşıyan bir öğretmenimizdir. Ayrıca Mustafa Durna'nın bu yazıları arasında "Kurtuluş Savaşımız ve Kurtuluş Şehitlerine" adlı 15.12.1970 tarihini taşıyan iki de şiiri bulunmaktadır.

⁴ Sakarya Savaşı, Mustafa Kemal Paşa'nın Polatlı'dan cephe karargahına gitmesiyle başladı. Düşman ordusu 21 Ağustos 1921 tarihinde ciddi olarak Türk cephesine taarruzuyla şiddetlendi. Düşman ordusu, üstün kuvvetleriyle Türk cephesini bir çok noktadan parçaladı. Yüz kilometrelik bir cephe üzerinde yapılan meydan muharebesinde Türk cephesinin sol tarafı Ankara'ya elli kilometre kuzeyine kadar çekilmişti. Buna rağmen kırılan cephe yeniden müdafaa hattı meydana getiriyorlardı. Böylece yapılan savaşları Türk ordusu kazandı ve 13 Eylül 1921 günü Sakarya nehrinin doğusunda düşman ordusu kalmamıştı(Nutuk 1989: 824).

⁵ Türk ordusunda; 186bin asker, 99 bin tüfek, iki bin hafif, 839 ağır olmak üzere 2839 makineli tüfek, 323 top vardı. Yunan ordusunda; 195 bin asker,

130 bin tüfek, üç bin hafif bin ağır olmak üzere dört bin makineli tüfek, 380 top bulunuyordu(Belen 1962: 23; Akşin 1991:99).

⁶ Afyon'dan hareketle Batıya ilerleyen 23. Türk tümeni Yunan General Frangos, Türk ordularının ilerleyişi karşısında tutunamamış ve Dumlupınar'a doğru çekilmeye başlamıştı. 1. kolordunun 14. ve 57. tümenleri Dumlupınar mevziine yaklaşırken 6. tümen de Toklusivrisi denilen tepeyi alarak ilerlemeye devam ediyordu(Belen 62:46).

⁷ Yunan 1. ordu komutanı General Trikopis 2 Eylül 1922 tarihinde ikinci kısım bazı yüksek dereceli subaylarla esir alınmıştı(Türk İstiklâl Harbi 1972:166).

⁸ 12 Nisan 1921 günü Refet Paşa'nın buyruğu altında kuzeyden güneye ve doğudan batıya saldıran kuvvetler içerisinde kırk birinci tümen de vardı(Nutuk 1989: 780).

⁹ Balıkesir'in kurtuluşu 6 Eylül 1922(Kocatürk 1988: 340).

¹⁰ Afyon merkezde Mustafa DURNA'nın görev yaptığı ve halen de açık olan ilköğretim okulu.

¹¹ 13 Eylül 1921 tarihinde Başkomutanlık emriyle "Koceli Grup Komutanlığı" kuruldu ve komutanlığına Halit (Karsıalan) tayin edildi(Türk İstiklâl Harbi 1972:274).

¹² Bu cephedeki muharebeler için bakınız:(Türk İstiklâl Harbi 1966:542).

¹³ 2 Haziran 1921 tarihinde Halide Edip Hanım, Ankara'dan Eskişehir'e gelmesi ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde yaralılara bakması(Adıvar 1962:194 vd).

¹⁴ Mudanya ateşkes Antlaşması yapıldıktan sonra Ankara hükümeti tarafından Trakya'yı teslim almak üzere 19 Ekim 1922 tarihinde Refet Paşa görevlendirilmiştir(Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, sayı 66, sayfa 1483).

¹⁵ Anzavur isyanı çıktığı zaman Ali Fuat Paşa "Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanı" olarak tayin edilmiş, birinci Anzavur isyanı sırasında 61. tümen komutanı Kazım (Özalp) ve 56. tümen komutanı Bekir Sami Bey görevlendirilmiştir(Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri 1964:58; Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sayı 66, s. 1483).

¹⁶ 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye ayrılarak Garp Cephesi komutanlığına Albay İsmet Bey, Güney Cephesi komutanlığına Albay Refet Bey atanmıştır(Kocatürk 1988:212).

¹⁷ Atatürk'ün Şuhut'ta kaldığı evden kahvaltı yapmadan 26 Ağustos gecesi Kocatepe'ye bir at arabasıyla çıkarken yolda acıkar ve bir değirmene uğrayarak ekmek ister. Değirmenci yumurta pişirmeyi teklif edince Muska Kemal Paşa sadece ekmek al-

makla yetinir ve “Çocuk milletin vakti yok.” cevabını verir(Mustafa Mercan: 46).

¹⁸ Şimdi bu bina “Afyon köy Hizmetleri” olarak hizmet vermektedir.

¹⁹ Abdullah Çırak'ın Hemşehrisi olan ve Afyon'da esnaf olan Mustafa Mercan(46), kendisinden bu olayı detaylı olarak dinlediğini bize anlattı.

²⁰ Şükrü Ayyıldız'ın torunu, dedesinden kuruluş savaşı ile ilgili duyduklarını bize anlattı: Sarıkamış'ta bulunduğunu, soğuktan ve kardan askerlerin karargahtan ön cephelere varmak için küreklerle her gün çığır açıldığını, vaktinden beş dakika bile geç gerçekleşen nöbetçi değişiminin nöbetçilerin ölmesine sebep olduğunu, ayrıca Rus ihtilalinden sonra sarı Rus altınları ile maaşlarını aldıklarını anlattı. İhtilalden sonra Rus ordularının cepheyi Ermenilere bıraktıktan sonra Ermenilerin katliam yaptıklarını, hatta bazı Ermeni askerlerin katliamı o derece ileri götürmüşler ki hamile kadının çocuğunun kız mı erkek mi olacağına bahse girerler ve çocuğu çıkardıktan sonra havaya atıp altına kılıç tuttuklarını dedesinden duyduğunu anlattı. Şükrü Ayyıldız, Batum'dan gemiyle İstanbul'a aynı zamanda tercümanı olan Mehmet adında 8-9 yaşlarında birkaç dil bilen çocukla dönmüştür. İstanbul'dan Anadolu'ya geçişini şöyle ifade eder; Mehmet'e meyve satacağı bir el arabası alır ve altına silahları koyarak gemiye bindiklerini, hatta Rus parasıyla aldığı söylediği dürbünü de bu sayede getirmiş. Kurtuluş savaşında ise Ali İhsan Paşa'ya her seferde hayranlığını belirten ve Paşa'nın Yunan işgali sırasında kömürücü kılığında Afyon'a girerek Yunan ordusu hakkında bilgi aldığını aktarmıştır. Büyük Taarruz sırasında Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların denetim amacıyla yanlarına geldiğinde bölüğünün iki tarafından ve ortasından aralarla birer kurşun attırdığını görünce durumu sorar ve şu cevabı alır; Paşam her askerimde beş kurşun var. Eğer fazla atarsak mermimiz biter. Mustafa Kemal Paşa, sonra ne yapacaksınız diye sorar? Ayyıldız: “Süngümüz var.” cevabını verir. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa oradan güvenle ayrılır. Anlatıldığına göre Yunan süngü harbinden çok korkarmış. Bunun için her kurşun atılan yere uzun süre makineli tüfek atışı yapıyormuş. Mustafa Kemal Büyük Taarruzun planlarını yaparken Ayyıldız da orada bulunur ve akşam çalı yakarak haritaya baktıklarını anlatmış. Torunu, gösterişe önem vermeyen gururlu ve Afyon'da yapılan törenlerde cipin üzerine binmesi için birkaç kere ısrar edilmesi üzerine bindiğini ve vatan için savaştığını şöhret için savaşmadığını sıkla ve övünçle bahsettiğini aktarmaktadır.

²¹ II. İnönü savaşından sonra taktik gereği Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmiş, ancak Polatlı işgale uğramamıştır(Afetinan 1998:84-85).

²² Ali İhsan(Sabis) Paşa 7 Ekim 1921'de Garp cephesi emrine verilmiş ve bir süre sonra da bu görevden alınmıştır(Kocatürk 1988:292).

²³ Tevhid-i Efkâr, 22 Eylül 1922, Cuma. İzmir'de yapılan bir mülâkatta yaptığı açıklamada düşmanın bir yıldır burayı tahkim ettiğini ve aşılamayacağını gururla söylediklerini ifade etmiştir.

²⁴ Şükrü AYYILDIZ'ın oğlu ve torunu Afyon'da esnaf. Kendileriyle görüşmelerimiz neticesinde bir takım bilgiler verdi, ancak yukarıda adı geçen hatıra defterlerini vermediler.

²⁵ Delibaş isyanı:Konya'da Delibaş isminde bir eşkıyanın Ekim 1920'de beş yüz asker kaçağıyla Konya hükümet binasını basmasıyla başladı, Beyşehir ve Alaşehir bölgesine yayıldı, ancak milli kuvvetler tarafından bastırıldı(Eroğlu 1982:208).

KAYNAKÇA

- Tevhid –i Efkâr, “Nurettin Paşa ile Mülâkât”, 22 Eylül 1922, Cuma, İzmir.
- HARP TARİHİ VESİKALARI DERGİSİ.
- TARİH VESİKALARI DERGİSİ.
- ASKERİ TARİH BELGELERİ DERGİSİ.
- ATATÜRKÜ'ÜN TAMİM TELGRAF VE BİYANAMELERİ (Haz. Nimet Arsan) 1964.
- ADIVAR, Halide Edip. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, 1962.
- AFETİNAN, A. *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi*, TTK., Ankara, 1998.
- AKŞİN, Abdülhat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Nutuk*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- BELEN, Fahri. *Büyük Türk Zaferi; Afyon'dan İzmir'e*, Ankara, 1962.
- EROĞLU, Hamza. *Türk İnkılâp Tarihi*, MEB., İstanbul, 1982.
- KOCATÜRK, Utkan. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- TANSEL, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, cilt II, İstanbul 1989.
- TÜRK İSTİKLÂL HARBİ, Batı Cephesi, III. Kısım Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1972.